הגירה · עונת התצוגה
هجرة · موسم العروض
2022/23

הצייר הוא מהגר
אליהו אריק בוקובזה

الرسّام هو مهاجر
إلياهو أريك بوكوبزا

גלריה אורנים
جاليري اورنيم
ORANIM GALLERY

Immigration
Exhibit Season
2022/23

The Artist is an Immigrant
Eliahou Eric Bokobza

גלריה אורנים
جاليري اورنيم
ORANIM GALLERY

The Artist is an Immigrant
Eliahou Eric Bokobza

25.10.22–17.12.22
The Art Gallery at Oranim College
(building 52), Kiryat Tivon

Curator: Dr. Shahar Marnin-Distelfeld
Director: Noa Tsoran

Design and production: Ofri Fortis and Hagar Messer
Printing: A.R. Printing Ltd., Tel Aviv

On the cover:
Death, 2015, oil over acrylic on canvas, 110×140 cm

ORANIM
אורנים • המרכז האקדמי לחינוך וחברה
ORANIM COLLEGE • كلية أورانيم

הצייר הוא מהגר
אליהו אריק בוקובזה

17.12.22–25.10.22
הגלריה במכללת אורנים
(בית 52), קריית טבעון

אוצרות: ד"ר שחר מרנין־דיסטלפלד
ניהול: נעה צורן

עיצוב והפקה: עופרי פורטיס, הגר מסר
הדפסה: דפוס ע.ר. בע"מ, תל־אביב

الرسّام هو مهاجر
إلياهو أريك بوكوبزا

17.12.22–25.10.22
الجاليري في كليّة أورانيم
(منزل 52)، كريات طبعون

القيّمة: د. شاحر مرنين ديستلفلد
إدارة: نوعة تسورن

التصميم الفنّيّ: عوفري فورتيس، هـچـار مِيسر
الطباعة: طباعة ع.ر.، تل أبيب

על העטיפה:
מוות, 2015, שמן, אקריליק על בד, 110×140 ס"מ
موت، 2015، أكريليك على قماش، 110×140 سم

אורנים
המרכז האקדמי לחינוך וחברה
ORANIM COLLEGE • كلية أورانيم

דיוקן עצמי, 2022, שמן ואקריליק על בד, 80x70 ס"מ
بورتريه ذاتي، 2022، ألوان زيتيّة وأكريليك على قماش 80x70 سم
Self Portrait, 2022, oil over acrylic on canvas, 70x80 cm

בר־מצווה, 2014, שמן ואקריליק על בד, 140x110 ס"מ
بار ميتسفا، 2015، زيت وأكريليك على قماش، 140x110 سم
Bar Mitzva, 2015, oil over acrylic on canvas, 110x140 cm

Eliahou Eric Bokobza was born in Paris, France in 1963. In 1969, he immigrated to Israel with his parents, natives of Tunisia. He studied pharmacology at the Hebrew University and practiced it for some years. Later, he studied art at "Kalisher" and animation studies at the College of Animation and Design in Tel Aviv. He lives and works in Tel Aviv. Over the years, he has participated in numerous solo and group exhibitions in galleries and museums. His works are owned by both museums and private collectors. He won several awards among them the Ministry of Culture Award for Zionist Creation (2015).

אליהו אריק בוקובזה נולד בפריס, צרפת ב־1963. ב־1969 היגר יחד עם הוריו, ילידי טוניס, לישראל. למד רוקחות באוניברסיטה העברית ואף עסק בכך. לימים, למד אמנות ב־"קלישר" ולימודי אנימציה במכללה לאנימציה ועיצוב. הוא חי ויוצר בתל־אביב. הציג בעשרות תערוכות יחיד, ובכלל זה בתערוכות מוזיאליות, וכן בתערוכות קבוצתיות רבות. יצירותיו מצויות באוספים מוזיאליים ופרטיים. זכה בפרסים ובהם פרס משרד התרבות ליצירה ציונית (2015).

ב־1969 הצטלמו אליהו אריק בוקובזה בן השש והוריו בפריס, דקות לפני שעלו על המטוס לישראל. הצילום הפך ברבות הימים לציור "המשפחה" אשר הוצג בתערוכת היחיד הראשונה של בוקובזה בגלריה נלי אמן בתל־אביב ב־2000. מאז ועד היום, במשך יותר משני עשורים, ממשיכים צילומים מן האלבום הפרטי של האמן כמו גם צילומים שהוא מגלה וחוקר בארכיונים שונים מן ההיסטוריה של ישראל לשמש חומר גלם ליצירותיו.

הוריו של בוקובזה, ילידי טוניס, הגיעו לפריס שנה לפני הולדתו. את הגירתם מטוניס לפריס הם תפשו כהגירה ממזרח למערב. בוקובזה הילד, שלא זכה לאזרחות צרפתית אלא לטוניסאית בלבד, הגיע עמם ארצה כשהם היגרו שוב, והפעם הגירה שנחוותה על ידם כחזרה למזרח[1]. המתח בין מזרח לבין מערב, שממנו נגזרים צמדים נוספים כמו מסורתיות־מודרניות או שחור־לבן, מהווה ציר מרכזי ביצירותיו של בוקובזה עד היום, כשבדרך־כלל קיים ניסיון לערער על הבינאריות הזו, ולהציע מציאות מורכבת יותר ואף דו־ערכית לעיתים.

תערוכה זו, **הצייר הוא מהגר**, היא מיני רטרוספקטיבה לבוקובזה, שכן היא כוללת מקבץ עבודות שנוצרו בין 2009 ל־2022 ובכלל זה שני סרטי אנימציה. בציורים ניתן לראות את בוקובזה הילד, הנער וכן את האמן המבוגר, בציורים מן התקופה האחרונה שהוצגה בתערוכה "מגלים את אמריקה: ראובן ובוקובזה נפגשים בניו־יורק" בבית ראובן בתל־אביב. בציורים אחדים בתערוכה מופיעה דמות הילד המהגר, דמותו של האמן, כשהוא בעת ובעונה אחת זה המתבונן במציאות שסביבו וזה הניצב במרכזה, מושא להתבוננות הצופים. "אני לרוב מצייר סוג של אלטר־אגו, דמות שמשלבת את מי שאני זוכר שהייתי כילד יחד עם תודעה של מבוגר", מסביר האמן.[2] עמדתו, כצופה וכנצפה, מחדדת את מעמד המהגר, הזר, ה"אחר" אשר חווה ביתר שאת את המבט הכפול.

יצירותיו של בוקובזה חושפות התבוננות ביקורתית על המקום אליו היגר. ביקורת המוגשת באופנים של "גרוטסקה ובדיה", כפי שמאפיין זאת דוד שפרבר.[3] מעמדתו של הילד ה"אחר", בעל העיניים הכהות הגדולות, מצטיירת המציאות הישראלית כפסיפס של זהויות, אשר ממנו נגזרים יחסי כוח ושליטה על רקע לאומי, דתי, אתני ותרבותי, יחסים בין־דוריים ויחסים מגדריים. מעמדה של "צייר־תייר"

---

1 אליהו אריק בוקובזה, מפגש עם האמן, הרצאה במוזיאון תל אביב לאמנות, 2015.
https://youtu.be/AecZkTTpy5I

2 אליהו אריק בוקובזה, "מגלים את אמריקה. ראובן רובין ואליהו אריק בוקובזה נפגשים בניו־יורק", בתוך: **מגלים את אמריקה. ראובן ובוקובזה נפגשים בניו־יורק**, בעריכת כרמלה רובין, תל־אביב: בית ראובן, 2022.

3 דוד שפרבר, "מסע ומריבה", בתוך: **"צבאות" / זאת היא הארץ**, בעריכת: דנה זייברט, תל־אביב: בית האמנים, 2013, ע"מ 55.

In 1969, six-year-old Bokobza and his parents were photographed in Paris, minutes before boarding the plane to Israel. This photograph eventually became the painting "*The Family*" which was presented in Bokobza's first solo exhibition at the Aman Nelly Art Gallery in Tel Aviv in 2000. Since then, for more than two decades, photographs from the artist's private album and those he discovers and investigates in various archives from Israel's history, have been used as raw material in his works.

Bokobza's parents, born in Tunisia, arrived in Paris a year before his birth. They perceived their migration from Tunis to Paris as a move from East to West.[1] Bokobza the child, who was not granted French citizenship but only Tunisian, came with them to Israel when they emigrated again, and this time an emigration experienced by them as a return to the East. The tension between East and West, from which other pairs such as traditionalism-modernity or black-white are derived, is a central axis in Bokobza's works to this day, when there is usually an attempt to challenge this binary coupling by offering a more complex and even ambivalent reality at times.

This exhibition, "**The Painter is an Immigrant**", is a mini-retrospective of Bokobza's art, as it embraces a corpus of works created between 2009 and 2022, including two animated films. In these, Bokobza the child or the teenager is portrayed, as well as the older artist, in paintings displayed recently in the exhibition "Discover America. Reuven and Bokobza meet in New York" at the Rubin House in Tel Aviv.

In several paintings, the image of the immigrant child – the artist himself -appears. He is the one observing reality around him and at the same time is the object of the viewers' observing of him. "I usually paint a kind of alter-ego, a figure that combines who I remember being as a child together with the consciousness of an adult," explains the artist.[2] His position, as both an observer and the observed, sharpens the status

---

1 Eliahou Eric Bokobza, Meeting the Artist, A talk in Tel Aviv Museum of Art, 2015
https://youtu.be/AecZkTTpy5I

2 Eliahou Eric Bokobza, “Discovering America. Reuven Rubin and Eliahou Eric Bokobza Meet in New York”, in **Discovering America. Reuven and Bokobza Meet in New York**, edited by Carmela Rubin, Tel Aviv: Reuven’s House, 2022.

of the immigrant, the stranger, the "other", who experiences a double gaze even more vehemently.

Bokobza's works provide a critical view of the place to which he migrated. Criticism presented in the manner of "grotesque and fiction", as David Sperber characterizes it.[3] The position of the "other" child, the one with the big dark eyes, portrays the Israeli reality as a mosaic of identities, from which power and control relations are derived based on a national, religious, ethnic and cultural background. Intergenerational relations and gender relations are also embedded in the works. From being a "painter-tourist" (as his 2002 exhibition is entitled), the one who sees what is shown to him, the artist's view developed as that of a spy, the one who seeks to discover what is actually being hidden from him.[4]

As an immigrant, whose identity always remains divided between the country of origin and the new one, Bokobza's oeuvres preserve a fragrance of stylistic foreignness alongside a close familiarity with symbols and stereotypes of Israeli culture, undergoing a process of undermining their foundations. As someone who went through Israeli socialization from the age of six, he is well aware of the condescending position of the native Israelis, the “sabra”, who are often blind to the realities of life of "the other". The "other" according to Bokobza is diverse, thus given a prominent place in his work. To a large extent, he preserves the feeling of alienation, as defined by Gideon Ofrat,[5] which is reflected in the child's wondering look at his new country, as well as his maturation and disillusionment that bring with it the courage to doubt his new reality.

His abundantly decorative works are unique in the Israeli art field, where the hegemony of a lean and conceptual style has set the tone for many decades. He merges the traditions of the Near East with those

3 David Sperber, “A journey, a challenge and a Conflict: Religion, Army and the Existential Fear in Work of Eliahou Eric Bokobza”, in **Tzevaot/This is the Country**, edited by Dana Zaibert, Tel-Aviv: Artists’ House, 2013, p. 76.

4 Eliahou Eric Bokobza, Meeting the Artist, A talk in Tel Aviv Museum of Art, 2015 https://youtu.be/AecZkTTpy5I

5 Gideon Ofrat, “Where is the Boy?”, In **“Painter-Tourist”**, Tel-Aviv: Aman Nelly Art Gallery, 2002.

(כשם תערוכתו מ־2002), זה שרואה את מה שמראים לו, התפתח מבטו של האמן כמרגל, זה המחפש לראות את מה שדווקא מחביאים ממנו.[4]

כמהגר, אשר נשאר תמיד חצוי בזהותו בין ארץ המקור לבין זו החדשה, משמרות יצירותיו של בוקובזה ניחוח של זרות סגנונית לצד הכרות קרובה עם סמלים וסטריאוטיפים מהתרבות הישראלית אשר עוברים תהליך של חשיבה מחדש, תוך חתירה תחת יסודותיהם. כמי שעבר מגיל שש את מסלול החניכה הישראלי הוא מודע היטב לעמדתו המתנשאת של היליד, הצבר, אשר לעיתים קרובות מבטו עיוור נוכח מציאות חייהם של "אחרים". "האחרים" אצל בוקובזה מגוונים, וניכר שהוא מעניק להם מקום נכבד ביצירתו. במידה רבה הוא משמר את תחושת הזרות, כפי שהגדירה גדעון עפרת[5], המתבטאת במבטו של ילד המשתאה נוכח ארצו החדשה, ומוסיף לו את ההתבגרות וההתפכחות המביאות עמן אומץ להטיל ספק.

יצירותיו הגדושות והדקורטיביות ייחודיות בשדה האמנות הישראלי, אשר ההגמוניה של סגנון רזה וקונספטואלי נתנה בו את הטון במשך עשורים רבים. הוא ממזג בין מסורות המזרח הקרוב לבין כאלה מן המזרח הרחוק, ובין שני ה'מזרחים' הללו לבין מרכיבים מן המודרניזם המערבי. ניתן להגדיר את בוקובזה כמהגר בין סגנונות, הבורא מהם יצירה היברידית.

הסגנון הילדי מגולם, קודם כל, בכך שהציורים הם כולם סיפורים. אך אלה אינם פשוטים כלל ועיקר. פענוחם מצריך קריאה יסודית, תוך זיהוי משמעויותיהם של צורות, דגמים, מקומות, חפצים, פריטי לבוש, בעלי־חיים, צבעים ואף מאפיינים ספציפיים של דמויות מן הביוגרפיה ומן ההיסטוריה. בוקובזה אינו חושש לעמת בין שכבות הציור תופעות ואירועים שנויים במחלוקת בהווייה הישראלית. דוגמה מובהקת לכך ניתן למצוא בתערוכה "במקום הזה" שיצר עבור מוזיאון בר־דוד בקיבוץ ברעם ב־2012. בקומפוזיציה של חמישה ציורים גדולים, המבוססים על צילומים מארכיון הקיבוץ, עסק האמן בפרשת הכפר בירעים, שתושביו הערבים לא הורשו לחזור אליו לאחר מלחמת העצמאות (הנכבה) ואשר בקרבת חורבותיו הוקם קיבוץ ברעם. שניים מציורי הפרויקט מוצגים בתערוכה זו.

בוקובזה מתייחס רבות לתולדות האמנות כשהוא שואל מרכיבים מאמנים מוכרים כמו פיט מונדריאן, אפריים משה ליליין או ראובן רובין. דיאלוגים צורניים ותמטיים מרתקים שהוא יוצר עם אמנים מן העבר, חלקם מהגרים בעצמם, יוצרים אינטר־טקסטואליות המאפשרת להעביר מסרים באמצעות הזרה. ההזרה פותחת אפשרויות נרחבות לפרשנות. אולם יותר מכל ציטוט מצטט בוקובזה את עצמו וכך

4 אליהו אריק בוקובזה, מפגש עם האמן, הרצאה במוזיאון תל אביב לאמנות, 2015. https://youtu.be/AecZkTTpy5I

5 גדעון עפרת, "איפה הילד?", מתוך: **צייר-תייר**, תל־אביב: גלריה נלי אמן, 2002.

אנו עדים לתנועתם של דגמים, מוטיבים ודמויות מיצירה אחת אל האחרת, תוך שינויים והתאמות. תחבולה זו תורמת לביסוסה של שפה אישית מובחנת, טביעת אצבעו של האמן.

שם התערוכה הוא פראפרזה על ספרו של לארי אברמסון, **הצייר הוא מרגל**[6] והוא מתקשר לציורו של בוקובזה "מפת המרגל" מ-2010 בה הוא מתואר כחייל על מפת הארץ, האוחז באשכול ענבים גדול, בזיקה לסיפור המרגלים מספר יהושע.

אברמסון כותב בספרו:

"הצייר הוא מרגל.
הצייר מרגל אחר המציאות.
הצייר מרגל אחר הציור.
הצייר משוטט במרחב האופקי של הזמן.
הצייר מתגנב, עוקב, בולש, מתחזה ורואה."

בוקובזה המהגר, אכן פועל כמרגל, אשר מתעקש לראות את מה שמנסים להסתיר ממנו (המציאות); אשר חוקר וממציא צורות, דגמים, קומפוזיציות, תבניות בתוך שדה הציור; אשר משוטט במרחבי הזמן ויוצר זיקות מפתיעות בין עבר להווה, וכל זאת כשהוא עוקב ובולש אחר מסמכים ארכיוניים ומחקרים מתחומים שונים. לבסוף, הוא בהחלט מתחזה, שכן בציורים רבים הוא הופך שחקן בסצנות דמיוניות אשר מאפשרות לו לראות, באופן מטאפורי, כמובן, את מה שאנשים מעדיפים דווקא לא לראות.

מרכיב ההגירה בזהותו של בוקובזה נוכח באורח מקיף ביצירתו. נדמה לי שאין זו רק אפיזודה ביוגרפית רחוקה כי אם עמדה אתית ואסתטית, אשר משתקפת במכלול היצירה. האם העובדה שהוא היגר בגיל צעיר הפכה אותו רגיש יותר, רגיש מאוד, לעוולות הקשורות ביחסי שולט־נשלט? האם מי שחווה על בשרו את מאמץ ההתערות בחברה חדשה יהיה פחות סלחן לתופעות חברתיות כמו אפליה, הדרה, קיטוב וכדומה? בוקובזה, כמהגר, אכן מנסח באופן נוקב וללא משוא פנים סוגיות ליבה בחברה ובתרבות הישראליות, שנדמה כי מרגע הגעתו ארצה בשנות ה־60 ועד היום הן רק הולכות ומסתעפות.

ד"ר שחר מרנין־דיסטלפלד, אוצרת

6 לארי אברמסון, **הצייר הוא מרגל**, תל־אביב: הקיבוץ המאוחד, 2018, ע"מ 23.

of the Far East, and those of the two 'Easts' and elements of Western modernism. Thus, Bokobza can be defined as a stylistic immigrant making hybrid art.

His style is sometimes defined as somewhat childish as his drawings tell stories but these are not simple at all. Deciphering them requires a thorough reading needed to identify the meanings of shapes, models, places, objects, items of clothing, animals, colors and even specific characteristics of figures from the artist's biography and history. Bokobza is not afraid to confront controversial phenomena and events of the Israeli existence, voicing them in his paintings. A clear example of this can be found in the exhibition, "This Place", created for the Bar-David Museum in Kibbutz Bar'am in 2012. In a composition of five large paintings, based on photographs from the kibbutz archives, the artist dealt with an unsettled political issue – that of the village of Bir'im whose Arab residents were not allowed to return to it after the War of Independence (the Nakba) where later on Kibbutz Bar'am was established. Two of the project's drawings are also presented in this exhibition.

Bokobza often refers to the history of art when he borrows elements from well-known artists such as Piet Mondrian, Ephraim Moses Lilien or Reuven Rubin. He creates fascinating formal and thematic dialogues with artists from the past, some of whom were immigrants themselves. By creating such intertextuality that allows messages to be conveyed through estrangement, he suggests wider possibilities for interpretation. However, more than any quote, Bokobza quotes himself thus allowing us to witness the movement of models, motifs and characters from one work to another, while changing and adapting them. This strategy contributes to establishing a distinct personal language, the artist's own fingerprint.

This exhibition's title paraphrases Larry Abramson's book, **The Painter is a Spy**,[6] and it is directly linked to Bokobza's 2010 painting *"The Spy's Map"*, in which he is depicted as a soldier holding a large bunch of

6 Larry Abramson, **The Painter in a Spy**, Tel-Aviv: Hakibutz Hameuchad, 2018, p. 23.

grapes, standing on top of a map of Israel, echoing the story of the spies from the book of Joshua.

Abramson writes in his book:

"The painter is a spy.
The painter is spying on reality.
The painter is spying on the painting.
The painter wanders in the horizontal space of time.
The painter sneaks, follows, investigates, pretends and sees".

Bokobza the immigrant indeed acts as a spy who insists on seeing what is attempted to remain hidden (reality); who researches and invents forms, models, compositions, patterns within the field of painting; who wanders through spaces of time, weaving surprising connecting ties between past and present, all while retrieving and investigating archival documents and studies from various fields. Finally, he definitely acts as an impersonator, who, in many paintings, becomes an actor in imaginary scenes that allow him to see, metaphorically, of course, what other people prefer not to see.

Hence, the migration component in Bokobza's identity is amply present in his work. It seems that this is not just a distant biographical episode, but rather an ethical and aesthetic perspective, strongly reflected in the entirety of his work. Did the fact that he immigrated at a young age make him more sensitive, very sensitive, to wrongs related to ruler-ruled relations? Will those who have personally experienced the hardships of integrating into a new society be less forgiving of social injustices such as discrimination, exclusion, polarization and the like? Bokobza as an immigrant, indeed articulates poignantly and impartially the core issues of Israeli society and culture, which seem to have increased and become more complicated since his arrival in Israel in the 1960s.

Dr. Shahar Marnin-Distelfeld, curator
Translation from the Hebrew: Idith Kessel Marnin

إلياهو أريك بوكوبزا وُلد في باريس، فرنسا عام 1963. في العام 1969 هاجر مع والديه، من مواليد تونس، إلى إسرائيل. درس موضوع الصيدلة في الجامعة العبرية وعمل في مهنة الصيدلة. لاحقًا، درس الفنون في كليّة "كليشر" والأنمي في كليّة الأنمي والتصميم. يعيش ويعمل في تل أبيب. شارك في عشرات المعارض الفرديّة، بما فيها معارض في المتاحف، وكذلك معارض جماعيّة عديدة. لوحاته موجودة ضمن مقتنيات متاحف ومجموعات شخصية. حصل على جوائز عديدة وبضمنها جائزة وزارة الثقافة للإبداع الصهيوني (2015).

في العالم 1969 تصور إلياهو أريك بوكوبز ابن السادسة مع أهله في باريس، دقائق قليلة قبل صعودهم الطائرة إلى إسرائيل. تحولت تلك الصورة مع الوقت إلى لوحة "العائلة" والتي عرضت في معرضه الفردي الأول في جاليري نيلي أمان في تل أبيب عام 2000. منذ تلك الفترة وحتى اليوم، وخلال أكثر من عقدين، تواصل صور من ألبوم الفنّان الشخصيّ، وكذلك صور يكتشفها ويدرسها من مختلف الأرشيفات الإسرائيليّة التاريخية، بتشكيل مادة خام لأعماله الفنّيّة.

والدا بوكوبزا، مواليد تونس، وصلا باريس سنة واحدة قبل ولادته. كانا يعتبران هجرتهم من تونس إلى باريس كهجرة من الشرق إلى الغرب. بوكوبزا الطفل، الذي لم يحصل على الجنسية الفرنسية وإنما التونسية فقط، جاء معهما إلى البلاد عندما هاجرا ثانية، وهذه المرة كانت الهجرة بمثابة العودة إلى الشرق[1]. التوتر بين الشرق والغرب، والذي تشتق منه ثنائيّات أخرى مثل التقاليد والحداثة أو الأسود والأبيض، يشكّل محورًا رئيسيًا في أعمال بوكوبزا اليوم، وغالبًا ما تكون هناك محاولة لتقويض هذه الثنائيّة وتقديم واقع أكثر تعقيدًا، بل ثنائيّة تناقضيّة أحيانًا.

هذا المعرض **"الرسّام هو مهاجر"**، هو استعادة مصغرة لبوكوبزا، فهو يشمل مجموعة أعمال من السنوات 2009 وحتى 2022، وبضمنها فيلمي أنمي. بالإمكان أن نرى في تلك الأعمال بوكوبزا الطفل، الفتى وكذلك الفنّان البالغ، وفي لوحات من الفترة الأخيرة، التي عُرضت في معرض "نكتشف أمريكا، رؤوبين وبوكوبزا يلتقيان في نيويورك" في بيت رؤوبين في تل أبيب. في بعض اللوحات في المعرض تظهر شخصية الطفل المهاجر، شخصية الفنّان، وهو في الوقت نفسه يتمعن في الواقع المحيط به وهو الماثل في مركز الواقع، موضوعًا لأنظار المشاهدين. وهو يشرح ذلك بقوله: "أرسم عادة نوعًا من الأنا الأخرى، شخصية تجمع ما اتذكره عن نفسي كطفل وبين وعي الشخص البالغ [2]". موقفه كمُشاهِد ومُشاهَد يشحذ مكانة المهاجر، الغريب، "الآخر" الذي اختبره بشدة النظرة المزدوجة.

تكشف لوحات بوكوبزا عن نظرة نقدية للمكان الذي هاجر إليه. نقد يُعرض بأنماط "تنافر وخيال"، الأمر الذي يميّز دافيد شفيربر[3]. من موقف الطفل "الآخر"، ذا العينين الغامقتين الكبيرتين، يتضح الواقع الإسرائيليّ كفسيفساء من الهويّات، تُشتق منه علاقات القوة والسيطرة على أساس قوميّ، دينيّ، عرقيّ وثقافيّ، علاقات بين الأجيال وعلاقات جندرية. ومن موقف "الرسّام المهاجر" (كاسم معرضه من العام 2022)، الذي يرى ما يعرضونه له، تطورت نظرة الفنّان كجاسوس، الذي يبحث عن رؤية ما يخبؤونه عنه بالذات [4].

---

1 إلياهو أريك بوكوبزا، لقاء مع الفنّان، محاضرة في متحف تل أبيب للفن، 2015.

2 إلياهو أريك بوكوبزا، "نكتشف أمريكا. رؤوبين روبين وإلياهو أريك بوكوبزا يلتقيان في نيويورك"، في: **نكتشف أمريكا، رؤوبين وبوكوبزا يلتقيان في نيويورك**، تحرير كرميلا روبين، تل أبيب: بيت رؤوبين، 2022.

3 دافيد شفيربر، "رحلة وشجار"، في: "**جيوش**" / **هذه هي البلاد**، تحرير: دانا زايبرت، تل أبيب: بيت الفنّانين، 2013، ص 55.

4 إلياهو أريك بوكوبزا، لقاء مع الفنّان، محاضرة في متحف تل أبيب للفن، 2015.
https://youtu.be/AecZkTTpy5I

חיפוש גופני, 2009, שמן על בד, 200x150 ס"מ
تفتيش جسدي، 2009، زيت على قماش، 200x150 سم
Body Search, 2009, oil on canvas, 150x200 cm

كمهاجر ظل منشطرًا في هويّته بين بلاده الأصلية وبلاده الجديدة، فإن إعمال بوكوبزا تكرّس عبق غربة الأسلوب إلى جانب إلمام بوكوبزا برموز وقوالب نمطية من الثقافة الإسرائيليّة التي تخضع لعمليّة إعادة التفكير، من خلال السعي التقويضي لأسسها. وبصفته خضع في سن السادسة لمسار التلمذة الإسرائيليّ فهو يدرك جيدًا الموقف الاستعلائي للمولود في البلاد، التسابار، الذي غالبًا ما يكون نظره أعمى لواقع حياة "الآخرين". "الآخرين" لدى بوكوبزا متنوعين، ويبدو أنه يمنحهم مكانة محترمة في أعماله. وإلى حد كبير يقوم بتكريس مشاعر الغربة، كما عرّف ذلك جدعون عوفرات [5]، الأمر الذي يتم التعبير عنه عبر نظرة الطفل الحائرة في بلاده الجديدة، علاوة على مرحلة البلوغ والوعي اللذان يجلبان شجاعة التشكيك.

أعماله الوافرة المزخرفة فريدة في حقل الفنون الإسرائيليّ، حيث هيمنة الأسلوب الهزيل المفاهيمي هو الذي يحدّد النهج خلال عقود عديدة. وهو يمزج بين تقاليد الشرق الأدنى والشرق الأقصى، بين "الشرقين" وبين عناصر حداثوية غربية. بالإمكان تعريف بوكوبزا كمهاجر بين الأساليب، الذي يخلق منها عملًا فنيًا هجينًا.

يتجسد الأسلوب الطفولي قبل كل شيء بكون لوحاته جميعها عبارة عن قصص. لكنها ليست بسيطة بتاتًا. تفكيك رموزها يتطلب قراءة شاملة، من خلال تحديد معاني الأشكال، النماذج، الأماكن، الأغراض، قطع الملابس، الحيوانات، الألوان وميزات عينية لشخصيات من السيرة الذاتية ومن التاريخ. لا يخشى بوكوبزا مواجهة طبقات الرسم مع ظواهر وأحداث مختلف عليها في الكينونة الإسرائيليّة. ومثال ساطع على ذلك نجده في معرض "في هذا المكان" الذي أنجزه من أجل متحف بار دافيد في كيبوتس برعام عام 2012. في تكوين من خمس لوحات كبيرة، تستند على صور من أرشيف الكيبوتس، تناول الفنّان قضية قرية برعم، التي لم يسمح لسكانها العرب بالعودة إلى قريتهم بعد حرب الاستقلال (النكبة) والتي أقيم كيوبتس باراعام على خرائبها. لوحتان من ذلك المشروع تشاركان في هذا المعرض.

كثيرًا ما يتناول بوكوبزا تاريخ الفن ويستعير عناصر من فنّانين معروفين مثل فيت موندريان، إفرايم موشيه ليلين أو رؤوبين روبين. وهو ينتج حوارات شكلية وموضوعاتية مثيرة مع فنّانين من الماضي، بعضهم مهاجرين، والتي تشكل تناص يسمح بتمرير رسائل بواسطة التغريب (estrangement). يفتح التغريب إمكانيات واسعة على التأويلات. وأكثر ما يقوم به بوكوبزا هو اقتباس نفسه مما يجعلنا نشهد على حركة النماذج، الموتيفات والشخصيات من لوحة إلى أخرى، ومن خلال تعديلات وملاءمات. هذه الحيلة تساهم في تعزيز لغة شخصية فريدة، بصمة اصبع الفنّان.

اسم المعرض هو إعادة صياغة لكتاب لاري أبرمسون، **الرسّام هو جاسوس**[6]، وهو يرتبط بلوحة بوكوبزا "خريطة جاسوس" من العام 2010 حيث يصف نفسه كجندي على خريطة إسرائيل، يحمل قطف عنب كبير، إحالة إلى قصة الجواسيس من سفر يشوع.

5 جدعون عوفرات، "أين الطفل؟"، في: "رسّام-سائح، تل أبيب: جاليري نيلي أمان، 2002.

6 لاري أبرمسون، **الرسّام هو جاسوس**، تل أبيب: هكيبوتس همئوحاد، 2018، ص 23.

נערה עם דגל אדום 2, 2012, שמן על בד, 110x90 ס"מ
فتاة مع علم أحمر 2، 2012، زيت على قماش، 110x90 سم
Girl with Red Flag 2, 2012, oil on canvas,90x110 cm

أبرمسون يكتب في كتابه:
الرسّام هو جاسوس.
الرسّام يتجسس على الواقع.
الرسّان يتجسس على اللوحة.
الرسّام يتجول في فضاءات آفاق الزمن.
الرسّام يتسلل، يرصد، يُحقق، يتنكّر ويُشاهد.

بوكوبزا المهاجر، هو فعلًا جاسوس، وهو يصر على مشاهدة ما يحاولون اخفاءه عنه (الواقع)؛ وهو يحقق ويبتكر أشكالًا، نماذجًا، تكويناتًا، قوالبًا داخل حقل الرسم؛ وهو يتجول في فضاءات الزمن يخلق العلاقات المفاجئة بين الماضي والحاضر، وكل ذلك وهو يرصد ويبحث عن الوثائق في الأرشيفات والدراسات من مجالات مختلفة. وفي النهاية فهو بالفعل متنكرًا، لأنه في العديد من لوحاته يتحول إلى ممثل في مشاهد خيالية تتيح له الرؤية، على نحو مجازيّ بالطبع، الذي يفضل الناس عدم رؤيته بالذات.

عنصر الهجرة في هويّة بوكوبزا حاضر بشكل شامل في أعماله. ويبدو لي أن هذ ليس فقط حلقة من السيرة الذاتية البعيدة، بل موقف أخلاقيّ وجماليّ، ينعكس في مجمل أعماله. فهل حقيقة أنّه هاجر في جيل صغير حولته إلى أكثر حساسيّة للغبن المرتبط بعلاقات المسيطِر (بكسر الطاء) والمُسيطَر (بفتح الطاء) عليه؟ هل من اختبر على جلده جهود الاندماج في مجتمع جديد سيكون أقل تسامحًا مع ظواهر اجتماعية مثل التمييز، الإقصاء، الاستقطاب وغيرها؟ بوكوبزا، كمهاجر، يصوغ فعلًا بشكل لاذع غير متحيّز مسائل أساسية في المجتمع والثقافة الإسرائيليّة، والتي يبدو أنها منذ لحظة وصوله إلى البلاد في سنوات الستينيات وحتى اليوم تنمو وتتشعب.

د. شاحر مرنين ديستلفلد، قيّمة المعرض
الترجمة العربيّة: نواف عثامنة

נער עם דגל אדום 2, 2012, שמן על בד, 90x110 ס"מ
رجل مع علم أحمر 2، 2012، زيت على قماش، 90x110 سم
Man with Red Flag 2, 2012, oil on canvas, 90x110 cm

Religieuse (עוגה), 2016, שמן ואקריליק על בד, 130x120 ס"מ

متدين، 2016، زيت وأكريليك على قماش، 130x120 سم

Religieuse, 2016, oil over acrylic on canvas, 120x130 cm

באבא, 2016, שמן ואקריליק על בד, 130x120 ס"מ

بابا، 2016، زيت وأكريليك على قماش، 130x120 سم

Baba, 2016, oil over acrylic on canvas, 120x130 cm